UNIVERSITY OF AMSTERDAM

UvA-DARE (Digital Academic Repository)

Nieuwe centra in Nederland: Het krachtenspel in de arena van de stedelijke ontwikkeling

van der Heijde, P.C.M.

Publication date
2014

Document Version
Final published version

Link to publication

Citation for published version (APA):
van der Heijde, P. C. M. (2014). *Nieuwe centra in Nederland: Het krachtenspel in de arena van de stedelijke ontwikkeling*. [Thesis, fully internal, Universiteit van Amsterdam].

General rights
It is not permitted to download or to forward/distribute the text or part of it without the consent of the author(s) and/or copyright holder(s), other than for strictly personal, individual use, unless the work is under an open content license (like Creative Commons).

Disclaimer/Complaints regulations
If you believe that digital publication of certain material infringes any of your rights or (privacy) interests, please let the Library know, stating your reasons. In case of a legitimate complaint, the Library will make the material inaccessible and/or remove it from the website. Please Ask the Library: https://uba.uva.nl/en/contact, or a letter to: Library of the University of Amsterdam, Secretariat, P.O. Box 19185, 1000 GD Amsterdam, The Netherlands. You will be contacted as soon as possible.

UvA-DARE is a service provided by the library of the University of Amsterdam (https://dare.uva.nl)

Download date:18 Nov 2026

1 » Inleiding

‘A city that grows by adding to relatively densely populated subcenters is more centralized than one that grows by pushing firms and households to a rapidly expanding urban periphery’
McDonald en McMillen, 2000

In Nederland zijn in de sterk verstedelijkte gebieden polycentrische netwerken ontstaan. Deze zijn samengesteld uit een verzameling van historische binnensteden en nieuwe centra. Uit eerder onderzoek is gebleken dat in de nieuwe centra geen sprake is van een volledig pakket aan centrumstedelijke functies en dat een compacte stedelijke ontwikkeling en een duidelijk herkenbare identiteit ontbreken (Van der Heijde & Hoppenbrouwer, 2005a). Ook de levendigheid die binnensteden kenmerkt, is meestal afwezig. Opvallend is dat veel centrumstedelijke functies buiten de historische binnensteden en nieuwe centra verspreid zijn gesitueerd. Bijvoorbeeld in de vorm van monofunctionele kantorenparken, meubelboulevards en solitaire vrijetijdsvoorzieningen. De indruk ontstond dat nieuwe centra op een diffuse en oorspronkelijk niet bedoelde wijze tot stand zijn gekomen. Deze constatering was de aanleiding voor een onderzoek naar het ontstaan van nieuwe centra in Nederland. De resultaten van dit onderzoek zijn beschreven in voorliggende publicatie.

Verstedelijking van Nederland: bodemgebruik Nederland in 1900
Bron: Kramer (2005-2010). Dataset Historisch Grondgebruik Nederland. Alterra, Wageningen UR

Verstedelijking van Nederland: bodemgebruik Nederland in 2012
Bron: Hazeu e.a. (2012) Landelijk Grondgebruiksbestand Nederland versie 7. Alterra, Wageningen UR

1.1 » Achtergrond voor het onderzoek

Nederland verstedelijkt in hoog tempo. Tussen 1900 en 2010 heeft zich een verzesvoudiging voorgedaan van het bebouwde oppervlak (CBS, 2007, 2014a). Deze uitbreiding kwam vooral na de Tweede Wereldoorlog tot stand. Enerzijds was dit een gevolg van de sterke groei van de bevolking die tussen 1947 en 2010 met bijna 75% toenam van 9,6 tot 16,6 miljoen inwoners (CBS, 2008a, 2014b). De vraag naar woningen steeg hierdoor in grote mate en werd verder versterkt door een substantiële daling van de gemiddelde omvang van huishoudens. Het gevolg was dat de woningvoorraad in deze periode meer dan verdrievoudigde van 2 tot 7 miljoen woningen (CBS, 2008b, 2014c). Anderzijds was de uitbreiding van het stedelijk gebied een resultaat van een sterke groei van de economie. Hierdoor vertwintigvoudigde het areaal aan bedrijventerreinen in de naoorlogse periode tot 1.035 km^2 (bewerking gegevens van CBS, 2014a). Het areaal aan verhuurbaar kantoorvloeroppervlak nam toe van 2,2 miljoen m^2 in 1947 tot bijna 50 miljoen m^2 in 2013 (Bak, 2014). Doordat de stedelijke uitbreiding zich op een dergelijk grote schaal heeft voorgedaan, zijn verschillende steden en omliggende gemeenten (vrijwel) aan elkaar gegroeid. Dit is vooral het geval in de Randstad. Maar bijvoorbeeld ook in Twente (Almelo, Hengelo en Enschede), Zuid-Limburg (Heerlen en Aken), Oost-Gelderland (Arnhem en Nijmegen), Noord-Brabant (Eindhoven en Helmond) en op kleinere schaal ook in Zeeland (Vlissingen en Middelburg).

Het overgrote deel van het naoorlogse stedelijke gebied bestaat uit woonwijken en bedrijventerreinen. Meestal is hier sprake van extensieve bebouwing. De woonwijken zijn ruim opgezet met vooral eengezinswoningen. Dit komt omdat vanaf eind jaren zestig de bevolking liever niet in de centra van steden wilde wonen en de voorkeur gaf aan een huis met een tuin. Inmiddels heeft 55% van de verhuisgeneigde huishoudens echter een voorkeur voor een woning in of nabij het centrum (WoON, 2012). Ook de bedrijventerreinen zijn vaak extensief bebouwd met omvangrijke buitenruimten en bedrijfshuisvesting die meestal bestaat uit een tot twee bouwlagen. Dit komt vooral door de voorkeur van ondernemers om hun bedrijf op de begane grond te situeren. De kantoorhoudende bedrijvigheid vormt hier een uitzondering op. Dat het stedelijke gebied zich nog steeds sterk uitbreidt, blijkt uit de ontwikkeling tussen 2000 en 2010. In deze periode van 10 jaar nam de omvang van het stedelijke gebied met 10% toe. Deze toename is een gevolg van woningbouw (+4,7%), maar vooral van bedrijventerreinen (+26,2%) (CBS, 2014a). Ook in de toekomst zal de verstedelijking van Nederland zich voortzetten. In 2040 telt Nederland naar verwachting 8,5 miljoen huishoudens. Dit zijn er ruim 1 miljoen meer dan in 2010 (Planbureau voor de Leefomgeving, 2013). Volgens het PBL (2013) is er in de stadsgewesten, en vooral in de Randstad, nog behoefte aan zo'n 700.000 woningen. Door het overaanbod is er in deze periode geen behoefte aan extra bedrijventerreinen.

Het is opmerkelijk dat de enorme uitbreiding van het stedelijke gebied in de naoorlogse periode vrijwel uitsluitend bestaat uit extensief bebouwde woonwijken en bedrijventerreinen. Van de ontwikkeling van nieuw centrumstedelijk gebied is in deze periode slechts in beperkte mate sprake geweest. Vanuit de gebruikers beredeneerd is dit wel verklaarbaar, maar het is merkwaardig dat de overheid deze extensieve ontwikkeling blijkbaar op zo'n grote schaal heeft toegestaan. Vooral omdat het Rijksbeleid in een groot deel van deze periode sterk heeft ingezet op compacte stedelijke ontwikkeling en multifunctioneel ruimtegebruik. Dit kreeg echter vooral gestalte in en rond de binnensteden. Door middel van herontwikkeling van verouderde gebieden vond hier stedelijke vernieuwing plaats. Naast de doelstelling om ruimtelijk te intensiveren wilde de overheid hiermee vooral de binnensteden revitaliseren om zo de uittocht

Compacte stedelijke ontwikkeling en multifunctioneel ruimtegebruik in binnensteden: Mosae Forum Maastricht
Bron: Auteur

van de bevolking en economische functies uit de centra van de steden tegen te gaan. Met dit beleid is de overheid erin geslaagd om de positie van de Nederlandse binnensteden te versterken.

Naast de compacte, multifunctionele ontwikkeling in de binnensteden deed zich tegelijkertijd in de suburbane gebieden een tegengestelde ontwikkeling voor. Hier kwamen vooral monofunctionele uitbreidingsgebieden tot stand in een lage dichtheid. In eerste instantie in de vorm van uitbreidingswijken en daarna als groeikernen op enige afstand van de steden. In vergelijking met de stedelijke vernieuwing in de binnensteden waren deze uitbreidingsgebieden ook veel omvangrijker. Het is wonderlijk dat deze verschillende vormen van stedelijke ontwikkeling zich tegelijkertijd voordeden. Gezien de sterke groei van de bevolking en de economie is het ook de vraag waarom er niet een substantieel deel van de uitbreidingswijken werd ingericht in de vorm van nieuw centrumstedelijk gebied met een hoge dichtheid en een multifunctionele invulling. Temeer omdat in deze periode een grootschalige deconcentratie plaatsvond van kantoren en voorzieningen. Multifunctionele stedelijke ontwikkeling is immers positief voor de ontwikkeling van steden door de voordelen die het biedt op het gebied van ruimte, economie, milieu en leefbaarheid (Jacobs, 1961; Coupland, 1996; Hall, 1998; Bretschneider e.a., 2002; Vreeker, 2004; Winsemius, 2001; Hoppenbrouwer & Louw, 2005; Van der Heijde, 2005).

Per saldo lijken de voordelen van multifunctioneel ruimtegebruik groter dan de nadelen. In 1998 stelde het ECTP's New Charter of Athens dan ook dat multifunctioneel ruimtegebruik bevorderd diende te worden om zo meer variatie en vitaliteit te creëren. Woon- en werkgebieden en andere gebruikers dienden in tijd en ruimte dicht bij elkaar gesitueerd te worden om zo de reistijd, het energieverbruik en de luchtvervuiling te beperken. In Toronto is aangetoond dat de ontwikkeling van nieuwe centra met aanzienlijke dichtheden en een hoge mate van functiemenging in vergelijking met het omringende suburbane gebied heeft geleid tot afname van het autogebruik en toename van bestedingen in deze centra. Maar de voordelen waren wel kleiner dan verwacht en hadden geen significante invloed op het suburbane ruimtegebruik en de mobiliteit. Een strategie die zulke knopen combineert in corridors rond een hoogwaardig transportsysteem, 'transit oriented development', heeft aanzienlijk meer effect (Filion, 2001; Cervero, 2006; Bhattachrjee & Goetz, 2012). Vooral waar deze transportcorridors elkaar kruisen, ontstaan interessante mogelijkheden voor de ontwikkeling van multifunctionele en op openbaar vervoer en voetgangers gerichte knooppunten.
Voor de Nederlandse situatie is de indruk dat in de naoorlogse periode nauwelijks sprake is geweest van overheidsbeleid dat was gericht op de ontwikkeling van nieuwe centra. Het beleid voor het suburbane gebied was eerder restrictief en vooral gericht op het tegengaan van detailhandel aan de stadsranden. Ondanks het tegengestelde krachtenveld zijn er in de naoorlogse periode in Nederland veel nieuwe centra ontstaan. Zoals eerder aangegeven, kenmerken deze zich echter door een incompleet pakket aan centrumstedelijke functies.

1.2 » Relevantie van het onderzoek

Volgens Davoudi (2003) heeft polycentriciteit voor verschillende ruimtelijke schaalniveaus een andere betekenis. Ze maakte onderscheid in drie vormen: *intra-urbaan* heeft betrekking op één stadsregio en *inter-urbaan* op een gebied met meerdere steden. Dit laatste type wordt ook wel een 'Polycentric Urban Region' (PUR) genoemd. Tot slot heeft *interregionaal* betrekking op een combinatie van verschillende PUR's. Veel onderzoek naar polycentrische netwerken is gericht op het inter-urbaan schaalniveau. Op het intra-urbaan schaalniveau is voor de Europese situatie weinig empirisch onderzoek verricht. Daar komt bij dat veel literatuur over polycentrische netwerken zich richt op de discussie over wonen, werken en verplaatsen en niet zozeer op voorzieningen. Hier komt bij dat de literatuur over nieuwe centra zich bijna uitsluitend richt op de vraagzijde. Over het (ontstaan van) aanbod in de nieuwe centra is weinig gepubliceerd. Voor de situatie in Nederland geldt dit nog in sterkere mate. Het is dan ook onduidelijk waar in Nederland nieuwe centra zijn gesitueerd en hoe deze gebieden functioneel en stedenbouwkundig zijn opgebouwd. Ook over het krachtenveld tussen de overheid en private partijen dat uiteindelijk heeft bepaald dat deze nieuwe centra zijn ontstaan, is vrijwel niets bekend. De inzichten die voortkomen uit het onderzoek naar het ontstaan van nieuwe centra kunnen ingezet worden om de planning en het ontwikkelingsproces van nieuwe centra te optimaliseren.

1.3 » Definiëring en selectiecriteria van nieuwe centra

Voor het begrip 'nieuwe centra' bestaat geen breed gedragen definitie. Garreau (1991) introduceerde in de Verenigde Staten wel een definitie voor zogeheten 'edge cities'. Deze ver van de binnensteden gesitueerde gebieden bestaan uit minimaal 5 miljoen vierkante voet (1,5 miljoen m^2) kantoorvloeroppervlak, 600.000

vierkante voet (180.000 m²) winkelvloeroppervlak en meer banen dan slaapkamers. Hij beschouwde deze als één plaats en 30 jaar eerder was er op de betreffende locatie nog geen centrum aanwezig. Voor de Europese schaal (en zeker voor de situatie in Nederland) is deze maatvoering echter veel te ruim. Bovendien zijn de Europese edge cities dichter bij de binnensteden gelegen en zijn er meer slaapkamers dan banen (Bontje & Burdock, 2005). Ook opvallend is dat er niet specifiek sprake is van multifunctionaliteit. Garreau legt zwaar de nadruk op de functies kantoren en winkels, terwijl er in een centrumstedelijk gebied ook veel andere functies te onderscheiden zijn. Anderen (zie Giuliano & Small, 1991; McMillen, 2001; Garcia-Lopez e.a., 2008) beperken zich zelfs alleen tot hoge concentraties van werkgelegenheid als onderscheidende factor voor nieuwe centra.

Volgens Cladera e.a. (2009) is in de definitie van wezenlijk belang dat nieuwe centra binnen de metropolitane configuratie een structureel element van het urbane systeem toevoegen. In hun onderzoek naar nieuwe centra in Barcelona geven ze dit vorm door de woonwerkpendel van en naar nieuwe centra centraal te stellen. Maar ook deze benadering is sterk gericht op de werkfunctie. Ondanks dat urbanisatie en economische ontwikkeling sterk gerelateerd zijn (Henderson, 2009), doet de nadruk op de werkfunctie onvoldoende recht aan de verzorgende functie van centra, terwijl dit juist een van de belangrijkste kenmerken is. Zo hanteert Van Engelsdorp Gastelaars (2001) het begrip centraliteitsniveau, dat volgens hem afhankelijk is van het aantal verschillende soorten functies dat een gebied voor haar omgeving en het verzorgingsgebied vervult.

La Défense, een grootschalig nieuw centrum in Parijs
Bron: Auteur

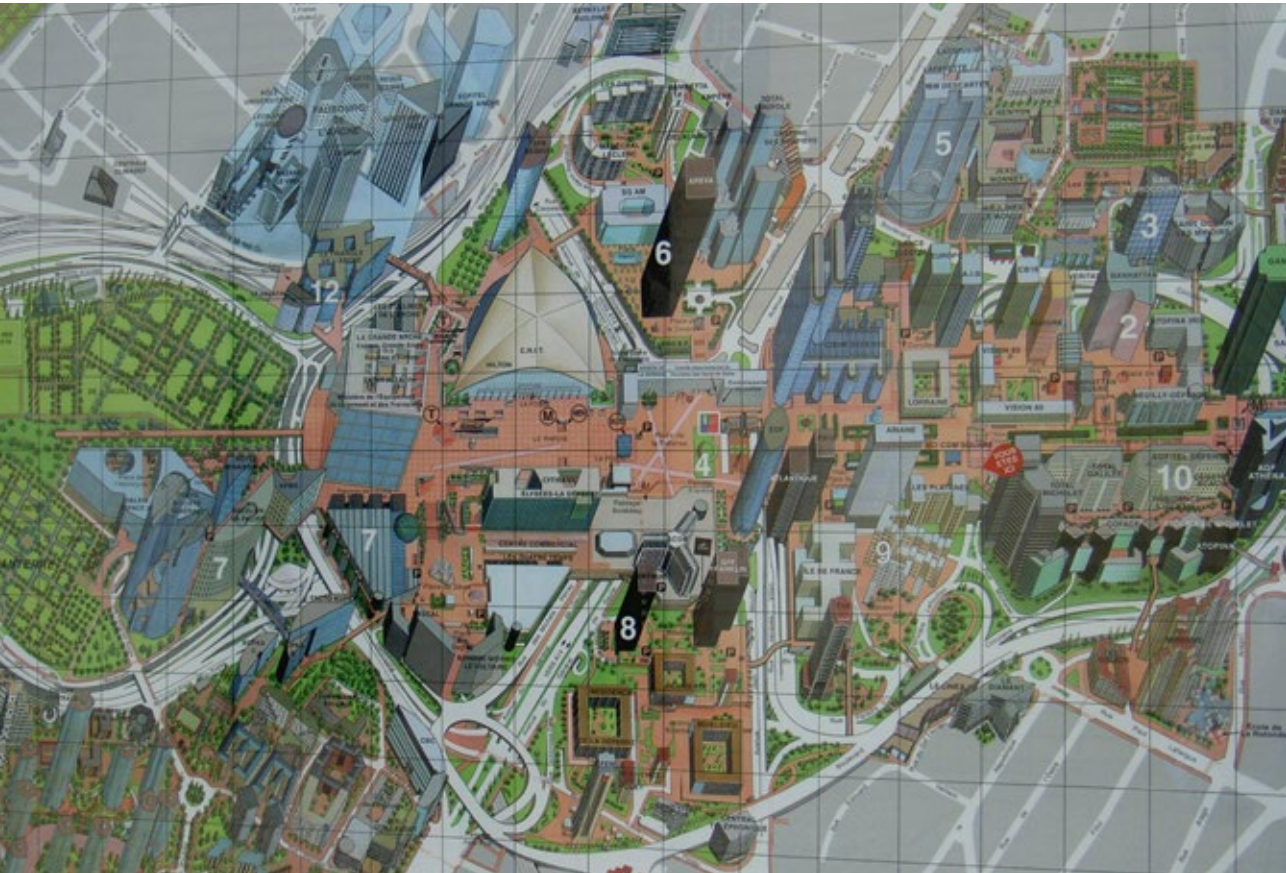

La Défense
Bron: Auteur

In dit onderzoek zijn nieuwe centra gedefinieerd als de grootste concentraties aan centrumstedelijke functies in een stadsgewest met een multifunctionele invulling alsmede bovenwijkse voorzieningen op locaties waar voorheen geen sprake was van een stedelijk centrum.

In tegenstelling tot de definitie van Garreau is in deze formulering specifiek sprake van multifunctionaliteit. Bovendien is afstand genomen van een specifieke omvang van de functies. De achtergrond hiervoor is dat centra zich niet door de omvang van het functionele programma onderscheiden van andere gebieden. Belangrijker dan de schaal is het verzorgingsgebied. Hiermee voegt een nieuw centrum een structureel element toe aan het urbane systeem. Kenmerkend voor centra is dat het verzorgingsgebied verder reikt dan het gebied of de wijk waarin het centrum is gelegen. Met andere woorden: er dient sprake te zijn van bovenwijkse voorzieningen. Bijvoorbeeld in de vorm van een winkelcentrum met een bovenwijkse reikwijdte, een ziekenhuis of een voetbalstadion. Omdat één bovenwijkse voorziening onvoldoende is om een gebied als centrum te laten functioneren, dient er sprake te zijn van meerdere bovenwijkse voorzieningen. In het voorliggende onderzoek is gekozen voor de term 'nieuwe centra'. De term 'subcentra' is minder geschikt omdat de hiërarchie tussen de verschillende centra aan het verdwijnen is (Bolt, 1995; Evers e.a., 2005). Het voorvoegsel 'sub' is hierdoor steeds minder op zijn plaats. De term 'nieuw centrum' is vooral geschikt omdat met het woord 'nieuw' wordt aangegeven dat er voorheen geen sprake was van een stedelijk centrum (Van der Heijde & Hoppenbrouwer, 2006).

1.4 » Probleemstelling en onderzoeksvragen

Nieuwe centra zijn een resultante van stedelijke ontwikkeling. Hierbij is een groot aantal actoren betrokken zoals de overheid, projectontwikkelaars, woningcorporaties, grondeigenaren, beleggers, banken, adviesbureaus, makelaars en belangengroepen. Zoals in paragraaf 1.1 is beschreven, bestaat de indruk dat nieuwe centra in Nederland op een ongecoördineerde, onsamenhangende wijze tot stand (zijn ge)komen en is in eerder onderzoek aangetoond dat er geen sprake is van een compleet aanbod aan centrumstedelijke functies. Dit terwijl nieuwe centra vanwege het multifunctionele karakter en de mogelijkheden voor intensief ruimtegebruik een belangrijke functie kunnen hebben voor de verstedelijking in Nederland. Deze paradox leidt tot de centrale probleemstelling dat onbekend is op welke wijze nieuwe centra in Nederland (zijn) ontstaan. Om licht te werpen op deze probleemstelling is de volgende centrale onderzoeksvraag geformuleerd:

Welke krachten tussen de actoren in de stedelijke ontwikkeling zijn bepalend voor het ontstaan van aanbod van vastgoed in nieuwe centra in Nederland?

Om de centrale probleemstelling te kunnen beantwoorden zijn de volgende deelvragen geformuleerd:

1. Waar zijn in Nederland nieuwe centra gesitueerd?
2. Welke dynamiek treedt op in de ontwikkling van nieuwe centra?
3. Welke typen nieuwe centra zijn er te onderscheiden?
4. Binnen welke institutionele kaders zijn nieuwe centra in Nederland tot stand gekomen?
5. Welke krachten tussen de actoren in de stedelijke ontwikkeling hebben geleid tot de realisatie van vastgoed in nieuwe centra?
6. Zijn de nieuwe centra uitkomst van planmatige gebiedsontwikkeling of op incrementele wijze (uitgebouwd, aangegroeid) tot stand gekomen?
7. Welke vormen van interactie tussen de institutionele context en de actoren zijn

van invloed geweest op het besluitvormingsproces om nieuwe centra te realiseren?

1.5 » Onderzoeksopzet

Gekozen is voor kennisverwerving volgens de hypothetisch-deductieve benadering. Hierbij is uitgegaan van de uit de politieke wetenschappen afkomstige regimetheorie. Een theorie is letterlijk een beschouwingswijze, een systeem van logisch samenhangende, vooral niet-strijdige beweringen, opvattingen en begrippen betreffende een werkelijkheidsgebied. De verbinding met de empirie wordt tot stand gebracht via de hypothesen, die door deductie en specificatie uit de theoretische beweringen moeten worden afgeleid en zo concreet zijn dat ze een model vormen van de werkelijkheid waaraan ze getoetst kunnen worden (De Groot, 1994; Korteweg en Van Weesep, 1983).

Het onderzoek bestaat uit drie delen: een literatuurstudie, een 'survey' naar nieuwe centra in Nederland en een viertal casestudies.
De literatuurstudie heeft tot doel om een ruimtelijk kader te destilleren voor het ontstaan van nieuwe centra. Daarnaast is deze gericht op een analyse van het institutionele kader waarbinnen de nieuwe centra in Nederland tot stand zijn gekomen. De literatuurstudie heeft zich tot slot gericht op het theoretisch kader dat ten grondslag ligt aan het onderzoek.
De 'survey' heeft tot doel om een beeld te krijgen waar in Nederland nieuwe centra tot stand (zijn) (ge)komen, in welke mate deze ontwikkeling zich voordoet en welke soorten nieuwe centra te onderscheiden zijn. Het centrale onderzoek bestaat uit een viertal casestudies die zijn gericht op het ontstaan van nieuwe centra in Nederland. De keuze voor onderzoek door middel van casestudies is gebaseerd op de verwachting dat alleen op deze manier duidelijkheid ontstaat over de uiteenlopende institutionele drijfveren en beweegredenen van de betrokken actoren om een nieuw centrum te ontwikkelen. Door middel van de casestudies heeft toetsing plaatsgevonden van de hypothesen die zijn gegrond in de regimetheorie.

Casestudies hebben de voorkeur boven andere onderzoekstechnieken als er sprake is van hoe en waarom vragen, als de onderzoeker weinig controle heeft over de gebeurtenissen en als de focus ligt op een hedendaags fenomeen (Yin, 2003). Deze drie kenmerken zijn van toepassing op de vraagstelling. Om het ontstaan van nieuwe centra te verklaren is immers vooral van belang om te analyseren *hoe* en *waarom* dit soort stedelijke gebieden is gerealiseerd. Hierbij heeft de onderzoeker vrijwel geen invloed op het ontwikkelingsproces. Nieuwe centra zijn bovendien een ruimtelijk fenomeen dat in lijn met de door Yin geformuleerde criteria een hedendaags verschijnsel is, althans als we hedendaags beschouwen als de naoorlogse periode.
Om voldoende bewijsmateriaal te verzamelen dienen in een casestudie volgens Yin verschillende onderzoekstechnieken gelijktijdig toegepast te worden. De casestudies zijn dan ook verricht op basis van literatuuronderzoek, archiefonderzoek, analyse van secundaire bronnen, observatie ter plaatse en diepte-interviews met sleutelinformanten. De sleutelinformanten bestonden uit actoren die direct of indirect een rol hebben gespeeld bij de ontwikkeling van het betreffende nieuwe centrum. Het betroffen projectontwikkelaars, beleggers, ambtenaren, wethouders en een minister. Bij de interviews is gebruik gemaakt van neutraal geformuleerde open vragen. Het doel hiervan was om zo de antwoorden zo min mogelijk te beïnvloeden. Tijdens het verzamelen van de onderzoeksgegevens ontstond op een gegeven moment een verzadigingspunt. Aanvullende informatie levert dan weinig nieuws meer op. Op die momenten is binnen de casestudies geconcludeerd dat voldoende basisinformatie was verzameld.

1.6 » Leeswijzer

Hoofdstuk 2 is het ruimtelijke kader voor het ontstaan van nieuwe centra. Het beschrijft allereerst het ontstaan van (binnen)steden. Vervolgens is toegelicht hoe de monocentrische steden en stadsgewesten zich ontwikkeld hebben tot polycentrische netwerken en hoe deze functioneren. Vervolgens is ingezoomd op de theorie achter het ontstaan van (nieuwe) centra.
Hoofdstuk 3 geeft een overzicht van de nieuwe centra in Nederland. Hier komt aan de orde waar deze zijn gesitueerd. Daarnaast is onderzocht in hoeverre deze gebieden een centrumstedelijk karakter hebben. Tot slot is de functionele opbouw belicht en is een differentiatie aangebracht tussen de verschillende typen nieuwe centra.
Hoofdstuk 4 behandelt het proces van stedelijke ontwikkeling en de actoren die hierbij betrokken zijn. Vervolgens is de regimetheorie toegelicht, waaraan het stedelijke ontwikkelingsproces dat heeft geleid tot het ontstaan van nieuwe centra is getoetst. Hiertoe zijn een aantal hypothesen geformuleerd.
Hoofdstuk 5 behandelt het institutionele kader waarbinnen de nieuwe centra zijn ontstaan. Hierbij is onderscheid gemaakt tussen vier verschillende perioden. Doordat de gemiddelde tijd tussen beleidsvorming en implementatie vrij lang is, vertonen deze een flinke overlap met elkaar.
Hoofdstuk 6, 7, 8 en 9 beschrijven het ontwikkelingsproces van vier verschillende nieuwe centra in Nederland. Hierbij is ingezoomd op het krachtenveld tussen de betrokken actoren dat heeft geleid tot het ontstaan van deze nieuwe centra. De analyse van dit proces vindt plaats aan de hand van de regimetheorie en de hierop gebaseerde hypothesen.
Hoofdstuk 10 sluit af met conclusies en reflectie op de onderzoeksresultaten. Hier vindt de beantwoording plaats van de onderzoeksvragen en de toetsing van de hypothesen. Het hoofdstuk sluit af met een reflectie op het ontstaan van nieuwe centra in Nederland en doet aanbevelingen voor aanvullend onderzoek.